

УДК 159.922.6:37.013](091)

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-5-7>

ВІД ПРАКТИКИ ДО ТЕОРІЇ: ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК САМОСТІЙНОЇ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ

Тетяна Партико

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: partyko_tet@yahoo.com*

У статті проаналізовано вплив педагогічної практики та психологічної теорії на становлення вікової психології як самостійної галузі знань. Показано, що вікові періодизації були поштовхом для роздумів про вікову своєрідність внутрішнього світу людини. Перші періодизації сприяли усвідомленню основних завдань людини у зв'язку з її віком, надалі увага зверталась на відповідність природних можливостей дітей та молоді вимогам виховання, і нарешті, в основу періодизацій поклали суттєві психологічні ознаки, які визначають вектор психічного розвитку у кожному віці.

Висвітлено роль спостережень-щоденників у становленні вікової психології. Зазначено, що щоденники є цінним джерелом інформації не лише про дитинство, а й про дорослість, бо дають сучасним дослідникам унікальну можливість пізнати дитячо-батьківські стосунки різних когорт. Показано, як інтенсивний розвиток масової освіти та зростаючі вимоги педагогічної практики стимулювали дослідження вікових особливостей учнів. Запорукою розвитку вікової психології як самостійної галузі знань був шлях від аналізу окремих фактів до їх узагальнення і появи значної кількості теоретичних концепцій онтогенезу психіки, які з різних позицій, враховуючи вік людини, намагались пояснити сутність психічного розвитку людини.

З'ясовано роль методичного інструментарію досліджень у становленні вікової психології: удосконалення спостереження, поява експерименту, тестів, лонгітюдного методу та методу попереочних зрізів. Розвиток методології досліджень дав змогу уточнити та поглибити вивчення окремих фактів, пов'язаних з віковими змінами розвитку інтелекту, мовлення, мислення, пам'яті, емоцій, уваги, уваги, волі, гри тощо у дитинстві. У результаті розширення вікового діапазону досліджень (поглиблення знань про дорослішання, початок вивчення вікових змін у дорослості і старості) стало можливим виявити якісну своєрідність кожного періоду життя.

Показано, що вікова психологія як наукова галузь пройшла шлях від нормативної дисципліни, яка орієнтувалась на опис того, як дитина поводить себе, до дисципліни, яка шукає причини і умови поведінки та наслідки того чи іншого типу розвитку. Зроблено висновок, що вікова психологія, розпочавши свій шлях у другій половині XIX ст., остаточно як самостійна практична галузь знань оформилась наприкінці 70-х років XX ст., коли був охоплений весь віковий діапазон психічного розвитку людини.

Ключові слова: вікова психологія, історія становлення, педагогічна практика, теоретичні концепції, вікові періодизації.

Кожна наукова галузь, яка претендує на самостійність, має право на свою індивідуальну історію становлення. Науковцям, який презентує відповідну галузь, важливо знати головні віхи цієї історії, бо саме вони вказують напрям подальших досліджень. Шлях становлення вікової психології як самостійної галузі часом збігався зі спорідненими галузями, як-от з психологією розвитку, або генетичною психологією, що не завжди сприяло цілеспрямованому дослідженню головного – вікової мінливості психіки.

Мета статті – показати вплив педагогічної практики та теоретичних концепцій психології на становлення вікової психології як самостійної галузі знань. Особлива увага звернута на роль вікових періодизацій, щоденників-спостережень за дітьми та удосконалення методичного інструментарію досліджень.

Роль періодизацій життєвого шляху людини в усвідомленні вікових змін психіки.

Мислителі Стародавнього світу, які цікавились внутрішнім світом людини, дійшли висновку: можна виділити певні періоди (стадії) духовного розвитку людини. На перший погляд, це – окремий факт в історії філософської думки. Насправді, поява перших вікових періодизацій послужила поштовхом для роздумів про вікову своєрідність внутрішнього світу людини, а отже, засівала ідеї майбутньої галузі знань – вікової психології.

Найдревніші періодизації життя людини знаходимо в історичних пам'ятках Стародавньої Греції і Стародавнього Китаю. Античний філософ, релігійний та політичний діяч Піфагор (VI–V ст. до н.е.), є автором календарної періодизації «Чотири пори року», яка включає період становлення людини, або весну (до 20 років); молодість, або літо (від 20 до 40 років); розквіт сил, або осінь (від 40 до 60 років); старість, або зиму (від 60 до 80 років). Такий поділ у поетичній формі звертає увагу на потенційні можливості людини залежно від її віку. Приблизно тим же ж часом датована періодизація, яка виникла на Стародавньому Сході. Першою важливою віхою у житті людини, на думку давньокитайського філософа та політичного діяча Конфуція, є молодість, або юність (до 20 років), коли «організм ще не зміцнів і слід уникати любовних утіх». Вік до 30 років – це шлюбний вік, а до 40 – вік виконання громадських обов'язків. До 50 років людині необхідно пізнати власні помилки. Останній період творчого життя в уявленні стародавніх мислителів – це час до 60 років. Далі організм починає слабшати. Бажаним віком тривалості життя у Стародавньому Китаї було 70 років. На думку Конфуція, важливим завданням старості (70 років і старше) є переборювання жадібності. Ймовірно, такі періоди було виокремлено з метою звернення уваги на різноманітні життєві завдання людини залежно від її віку. Вони служили орієнтирами для досягнення тих чи інших життєвих цілей у відповідному віці. Ймовірно, поділ саме на такі періоди вказував на життєві пріоритети людей Стародавнього світу. Звертає на себе увагу те, що вікові межі, які вважались важливими 25 століть тому, не втратили своєї актуальності і в сучасному світі [1; 2; 3 та ін.].

У представлених періодизаціях не знаходимо вказівки на дитячий вік як окремий період розвитку людини. На роль дитинства, періоду дорослішання та ранньої дорослості, у зв'язку з різним змістом виховання звернув увагу у V ст. до н.е. давньогрецький філософ Платон. Від народження до 18–20 років, на його думку, слід виховувати «чуттєву частину душі» вільних громадян. Використовуючи сучасну термінологію, йдеться про види діяльності, які в античну добу вважались провідними, а саме гру під наглядом вихователюк (3–6 років), навчання грамоти (7–12 років), літературно-музичне виховання (13–15 років), військово-гімнастичну підготовку (16–18 років) і загальну обов'язкову військову службу (18–20 років). Після 20 років здібна частина молоді гартує волю, вивчаючи філософію, математику, астрономію тощо, і від 30 до 35 років особливо обдаровані переходять до виховання розуму, вивчаючи діалектику та науки про державний устрій.

Продовжуючи традиції Платона, його учень – давньогрецький філософ та вчений-енциклопедист Аристотель у IV ст. до н.е. запропонував семирічну вікову періодизацію, яка впливала з античних космологічних уявлень про роль семи планет у долі людини. Правильне харчування, режим дня і дотримання гігієни у колі сім'ї формує «рослинну душу» (від народження до 7 років). Часом для виховання «тваринної душі» є 7–14 років, коли обов'язковим є навчання у державних школах і коли необхідно розвивати рухи, відчуття, пам'ять, прагнення. Від 14 до 21 року основне – виховати «розумну душу», здобувши середню освіту і вправляючись у моральних вчинках.

Отже, у наведених періодизаціях чітко відображені пріоритети освіти того часу. Для відповіді на питання: у якому віці який виховний вплив найсприятливіший, слід було провести уважні спостереження за психологічними особливостями вихованців. У такий спосіб педагогічна практика позитивно вплинула на становлення вікової психології. Надалі цей вплив став ще більш відчутним.

Періодизації змінювали одна одну. Позаяк завдання статті не передбачає детального аналізу наявних у науці періодизацій життєвого шляху людини, а лише тих, які, на наш погляд, суттєво вплинули на становлення вікової психології як самостійної галузі знань, зупинимось на тих, в основі яких лежить педагогічний критерій. Поява таких періодизацій знаменна для становлення вікової психології, бо засвідчила вагомий вплив педагогічної практики на становлення психологічної теорії щодо вікових змін психіки.

У XVII ст. чеський теолог, педагог та письменник, реформатор школи Я.-А. Коменський пропонує будувати шкільну освіту, враховуючи такі чотири вікові періоди: дитинство (від народження до 6 років), отрочество (від 6 до 12 років), юність (від 12 до 18 років) і змужнілість (від 18 до 24 років). Подібні ідеї через століття (XVIII ст.) підтримує французький філософ, письменник і композитор Ж.-Ж. Руссо. Для того щоб навчити людину найважливішого – ремесла життя, форми виховання на кожному з чотирьох вікових періодів: фізичного виховання (від народження до 2 років), «сну розуму» (від 2 до 12 років), здобуття освіти і розвитку самостійного мислення (від 12 до 15 років), морального і стартевого виховання (від 15 років до повноліття), мають бути різні. У такий спосіб спостерігається «прив'язка» вікових періодизацій до етапів соціалізації молодого покоління і до відповідності їхніх природних можливостей вимогам виховання. Така традиція зберігалась також у XIX–XX ст. і знайшла своє відображення у багатьох періодизаціях за педагогічним критерієм, а згодом – психолого-педагогічним (Р. Заззо, О. Люблінська, Г. Костюк, М. Заброцький та ін.) [4].

У чому полягала роль вікових періодизацій за педагогічним критерієм для перетворення вікової психології на самостійну галузь? Насамперед зазначимо, що такий критерій можна вважати винятково зовнішнім, бо був підпорядкований прийнятій в тій чи іншій країні системі освіти. Виокремлені вікові періоди ставали окремими одиницями психологічного аналізу в рамках тих педагогічних завдань, які ставили перед собою автори досліджень. Здебільшого це було пов'язано зі з'ясуванням потенційних можливостей психіки для досягнення більших успіхів в освітньому процесі. Проте щоб обґрунтувати доцільність виділення саме таких періодів, необхідно було провести ретельне вивчення особливостей учнів, як психологічних, так і поведінкових, на кожному з них. Саме у цьому і полягала роль періодизацій в усвідомленні вікових змін психіки.

Вікова психологія XX ст. поступово виходила з-під опіки педагогіки і почала завоювати нові горизонти науки. Виникли інші критерії для періодизацій, цього разу внутрішні, і це свідчило про усвідомлення науковцями нових можливостей галузі знань, яка вже зародилась, хоча ще перебувала на першій сходинці свого шляху – дитячої психології. Під впливом теоретичного осмислення емпіричних даних виникають періодизації, в основі яких лежать одна чи декілька ознак, пов'язаних з внутрішніми, суто психологічними змінами людини. Їхня поява не була випадковою. Водночас з'являлись відповідні теоретичні концепції. Це – періодизація когнітивного розвитку Ж. Піаже, яка логічно випливала з його теорії генетичної епістемології, періодизації психосексуального розвитку З. Фройда і психосоціального розвитку Е. Еріксона, які пов'язані з постулатами глибинної психології. З'являються періодизації, які враховують дві і більше внутрішніх ознак: Л. Виготського, яка спирається на психологічні новоутворення і динаміку віку; О. Леонтьєва і С. Рубінштейна, яка наголошує на ролі психологічних новоутворень і провідного виду діяльності; Д. Ельконіна, у якій автор взяв до уваги соціальну ситуацію розвитку, про-

відний вид діяльності, психологічні новоутворення і вікову кризу; Л. Хоффмана, С. Паріса, Е. Халла і Р. Шелла, яка враховує біологічні і психосоціальні ознаки; Л. Фрідмана та І. Кулагіної, у якій автори акцентують увагу на соціальній ситуації розвитку, провідній діяльності і новоутвореннях особистості; Г. Крайг, де авторка в основу поклала фізичний, когнітивний і психосоціальний розвиток [1; 2; 3; 4]. Ці періодизації свідчать уже про новий кут зору на вікові періоди життєвого шляху людини. Увага почала фокусуватись на суттєвих психологічних проблемах, пов'язаних із психічним розвитком людини, і це не могло не позначитись на усвідомленні того, що вікова психологія – це окрема і самостійна галузь знань, яка не обмежується психологією дитинства і може розглядатись окремо від педагогічної психології.

Шлях від окремих фактів до їхнього узагальнення як запорука розвитку вікової психології.

Як і будь-яка інша галузь знань, вікова психологія пройшла шлях від накопичення фактів до їхнього теоретичного узагальнення. Перський науковець-енциклопедист епохи Середньовіччя Ібн Сіна (Авіценна) одним з перших звернув увагу на зв'язок між фізіологічним розвитком організму та його психічними особливостями у різні вікові періоди, надаючи при цьому великого значення вихованню. Почуття, які формуються під впливом виховання, здатні змінювати фізіологічні процеси дитини. Багатий медичний досвід дав йому змогу стверджувати, що різноманітні психічні стани, наприклад, афекти чи психічні травми, можуть істотно впливати на тілесні стани людини; можливим є також зворотний зв'язок. У ХІХ ст. ці ідеї стануть загальноновизнаними і отримують експериментальне підтвердження.

Заперечуючи вродженість знання, один з найвизначніших і найвпливовіших мислителів європейського середньовіччя Ф. Аквінський визнавав принципи пізнання, які з віком людини збагачуються. На його думку, в людській душі є сила, інтенція, «внутрішнє слово», які зумовлюють певну спрямованість акту сприйняття і пізнання загалом, а також предметну спрямованість пізнавального розвитку людини.

Так, в епоху Середньовіччя закладалась методологія наукового дослідження вікових змін психіки, заснована на принципі детермінізму. Зароджувалось також науково-природниче підґрунтя майбутньої науки про вікову динаміку психіки людини, у якому акцент було зроблено на ідеї взаємозв'язку психічного і фізіологічного і на можливості психічної саморегуляції.

Поступ вікової психології у добу Відродження надалі був зумовлений намаганнями оптимізувати процес навчання. Педагоги прагнули узгодити методи навчання з можливостями психіки учнів, а для цього насамперед треба було мати знання про їхні вікові відмінності. Дуже важливо, що філософська та педагогічна еліта того часу змогла це усвідомити і відобразити у своїх творах. Значною мірою це визначило напрям розвитку знань про вікові особливості молодого покоління в наступну епоху – епоху Нової історії.

Якщо наприкінці ХVІ – на початку ХVІІ ст. увага мислителів була зосереджена на загальних проблемах розвитку особистості і духовності з орієнтацією на досконалість і Бога (В. Суразький-Малюшицький) і на чинники розвитку моральної свідомості (Д. Наливайко), то вже у першій половині та в середині ХVІІ ст. їхню увагу привернула почуттєва сфера людини, зокрема динаміка пристрастей [5]. В поле зору потрапили і вікові особливості цих змін. Український церковний діяч і письменник-полеміст К. Сакович у «Трактаті про душу» запропонував типологію людей, взявши за основу самовизначення і самовиховання. При цьому він врахував вікові особливості людини та її розвиток. Вчення про пристрасті Р. Декарта порушує питання про причини і джерела пристрастей, їхню характеристику та розвиток, саморозвиток і виховання, а також передбачає ідеї щодо їхніх вікових змін.

У другій половині XVII ст., в епоху Просвітництва, під впливом суспільних вимог до справ навчання та виховання дітей та молоді загострюється проблема співвідношення ролі вродженого і набутого у психічному розвитку людини. Принципово важливі думки з цього приводу оприлюднює Я.-А. Коменський [6]. Свої ідеї щодо вікових особливостей психіки молодого покоління видатний реформатор школи реалізував у створених ним підручниках і, що особливо важливо, у принципі природовідповідності навчання. Очевидно, для урахування цього принципу необхідна була добра обізнаність з віковими особливостями вихованців. Вчений-богослов Києво-Печерського монастиря І. Гізель у цей же час висловлює думку про те, що «немає нічого в інтелекті, чого не було б у почуттях». Це питання філософа цікавило у зв'язку з переходом дитини від чуттєвого пізнання до абстрактного мислення [5].

У XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо у педагогічному романі-трактаті «Еміль, або Про виховання» зробив першу спробу виявити загальні закономірності психічного розвитку у дитячому віці та в періоді дорослішання. Саме йому належить ідея про те, що дитина – це не маленька доросла людина, а своєрідна істота з притаманним їй розумінням навколишнього світу. Подібно до Я.-А. Коменського Ж.-Ж. Руссо відзначав, що навчання має відповідати властивостям та особливостям дитини. Можна стверджувати, що у творах Ж.-Ж. Руссо зародилась ідея дитячої психології як науки та в загальних обрисах намітилась проблематика психології юнацтва. Він одним з перших звернув увагу на роль дорослішання («народження у життя», «друге народження») у житті людини, зокрема на інтенсивне формування самосвідомості у цьому періоді. Отже, епоха Просвітництва – це колиска вікової психології, коли науковий світ переходить від окремих ідей щодо вікових змін психіки до ідеї нової галузі. Ці ідеї були ще туманними і ніяк не підкріпленими теоретичним і методичним підґрунтям, який необхідний для ствердження наукової галузі знань. Попереду буде близько двох століть пошуку і знахідок.

Із середини XIX ст. освіта почала охоплювати все більшу кількість дітей. Якщо в умовах домашньої освіти насамперед здійснювався індивідуальний підхід, то в умовах групового навчання, де у класи об'єднували дітей приблизно одного віку, виникла необхідність дослідити загальні вікові особливості, отже, більшу увагу приділити етапам психічного розвитку. Педагогічна практика ініціює емпіричні дослідження вікових особливостей учнів. Більшу частину своєї монографії «Людина як предмет виховання» (1867) українсько-російський педагог К. Ушинський присвятив питанням розвитку у дітей різного віку пам'яті, уяви, мислення, емоцій, навичок, інтересів, волі та характеру [7]. Особливого значення вчений надавав мовленнєвому розвитку дитини, виступаючи за те, щоб в Україні діти спочатку вивчали рідну мову. Саме вона, на його думку, забезпечує подальший розвиток дитини.

Важливим кроком у становленні вікової психології як самостійної галузі було поява спостережень-щоденників. Один з перших належав німецькому філософу і лікарю А. Тідману і з'явився наприкінці XVIII ст. Твір «Спостереження за розвитком душевних здібностей дитини» (1787) представляє результати першої спроби лонгітюдного дослідження психіки дитини. Це спостереження за поведінкою одного хлопчика від народження до трьох років. Важливим, по-перше, є те, що автор описує становлення сенсорики, моторики, емоційної сфери та мовлення у різні роки та місяці життя дитини з акцентом на вікові зміни психіки; по-друге, у майбутньому ця праця ініціювала цілу низку публікацій із зазначеної тематики.

Особливо слід відзначити книгу німецького фізіолога і психолога В. Прейера «Душа дитини» (1882). Її вважають першим психофізіологічним експериментальним дослідженням душевного життя дитини. Упродовж трьох років з дня у день учений прово-

див систематичні спостереження і планомірні експерименти зі своїм сином. У цій праці В. Прейер уперше описав метод об'єктивного спостереження за дітьми, розроблений за аналогією з методами природничих наук. У результаті був отриманий багатий емпіричний матеріал про стадії розвитку моторики, відчуттів, мислення, мовлення, емоцій, волі та самосвідомості дитини. Вчений зробив висновок, що основою індивідуальних відмінностей психічного розвитку є біологічна спадковість, проте зовнішні фактори, як-от соціальні умови і форми навчання, можуть виявитись ще важливішими [8].

Наукова цінність творів В. Прейера полягає у тому, що в них уперше застосовані науково обґрунтовані методи вивчення дітей і поданий приклад збору емпіричного матеріалу про психічне життя дитини, зроблена спроба систематизації даних про віковий розвиток психіки дитини. «Душу дитини» вважають першою у світі науковою працею з дитячої психології, а її автора В. Прейера – засновником психології розвитку і дитячої психології. Остання згодом стане одним з розділів вікової психології. Так, у результаті зближення психології з фізіологією і природничо-науковими методами дослідження психологія дитинства вперше піднялась до рівня справжньої науки.

Згодом з'являються нові щоденники. П. Каптерьов ще наприкінці XIX ст. звертає увагу на їхню важливість для розуміння психологічних проблем дітей [9]. Більшість спостережень та рефлексій за дитячим розвитком у першій половині та у середині XX ст. написали батьки та інші зацікавлені дорослі. У них здебільшого відсутній науковий аналіз спостережених явищ, проте цінність таких щоденників для вікової психології незаперечна. Звертаємо увагу насамперед на те, що у щоденниках представлені детальні факти як про саму поведінку, так і її оцінку з боку дітей і дорослих. Тому щоденники – це цінне джерело інформації і про дитинство, і про дорослість. Описані діалоги і переживання діючих осіб дають сучасним дослідникам унікальну можливість зазирнути у таємниці дитячо-батьківських стосунків покоління, яке жило півстоліття-століття тому. Зіставлення цих фактів із сучасними реаліями втілює принцип історизму у наукові дослідження з вікової психології і сприяє її розвитку як самостійної галузі знань.

У щоденниках використовувався універсальний у ті часи метод дослідження – спостереження, у поодиноких випадках – експеримент. Останній особливого поширення набув у 70–80-их роках XIX ст. після створення В. Вундтом лабораторії психофізики (Німеччина, 1879) і Г.-Ст. Холлом педологічної лабораторії (США, 1889). З 1880 року у заснованій в Одесі завдяки зусиллям М. Ланге лабораторії експериментальної психології точні методи у дослідженні дитячої психіки починають застосовувати в Україні.

Отже, важливим кроком на шляху становлення вікової психології було розширення методичного інструментарію досліджень. На початку XX ст. це стало можливим завдяки появі перших тестів з оцінки інтелекту дітей, які спирались на нормативні дані (так звана «шкала розумового розвитку Біне-Симона»). Це привело вчених до ідеї розумового віку дитини, на відміну від хронологічного. Вік як одиниця аналізу у 30-их роках привернув увагу Л. Виготського. У праці «Проблема віку» подається системний аналіз категорії психологічного віку, який трактується як одиниця аналізу дитячого розвитку, що має свою структуру і динаміку [10]. У середині XX ст. А. Гезелл запроваджує у психологію лонгїтюдний метод, застосовує методи поперечних зрізів і близнюковий. Це створило умови для розробки системи діагностики психічного розвитку людини від народження до 16 років, яка базувалась на систематичних порівняльних дослідженнях норми і патології.

У результаті дитяча психологія перетворюється на нормативну дисципліну, тобто на таку, яка описує досягнення дитини у процесі росту та розвитку, але вже в 60-их роках у нормативних дослідженнях відбулися якісні зміни. Якщо раніше психологія орієнтувалась на опис того, як дитина поводить, то тепер акцент змістився у бік пошуку причин і умов

поведінки та наслідків того чи іншого типу розвитку. Для подальшого прогресу вікової психології як самостійної галузі знань україні необхідна була наявність теоретичних розробок. Наукова спільнота була готова до сприйняття нових теорій.

Підґрунтям для появи першої теоретичної концепції психічного розвитку – теорії рекапітуляції, яку ще наприкінці XIX ст. запропонував Г.-Ст. Холл, став біогенетичний закон Геккеля-Мюллера (1866). Згодом одна за одною з'являються нові теоретичні концепції пояснення онтогенезу психіки. На початку XX ст. – теорії культурно-історичного розвитку психіки Л. Виготського, конвергенції двох чинників розвитку В. Штерна, трьох ступенів дитячого розвитку К. Бюлера, психосексуальна теорія розвитку психіки З. Фрейда, теорія соціального навчання Н. Міллера, Дж. Долларда, Р. Сірса, Дж. Уайтінга та ін.; у середині XX ст. – спіральна теорія дозрівання психіки А. Гезелла, теорія прив'язаності Дж. Боулбі, теорія генетичної епістемології Ж. Піаже; у другій половині XX ст. – епігенетична концепція життєвого шляху особистості Е. Еріксона, соціально-когнітивна теорія навчання А. Бандури, модель екологічних систем У. Бронфенбреннера, теорія морального розвитку Л. Кольберга тощо [1; 11; 12 та ін.]. Розмаїття теоретичних підходів, з одного боку, засвідчує складність предмета дослідження, з іншого – прагнення застосувати досягнення точних наук, використати можливості, які надавали нові методи дослідження у вивченні вікового розвитку людини.

З 1970-их років у світі зростає інтерес до зрілого віку та старості. Широкої популярності набули дослідження «позитивного розвитку дорослих» Д. Левінсона, який намагався виявити закономірності вікових змін у дорослому віці та виділити періоди для вирішення певних завдань і створення відповідної структури життя. Найпопулярнішими працями вченого є «Перехід середнього віку: період психосоціального розвитку дорослих» (1977) та «Концепція розвитку дорослих» (1986). У відомому творі Б. Ананьєва «Про проблеми сучасного людинознавства» (1977) з-поміж інших питань учений звертається до аналізу вікових особливостей дорослих людей. Цінні дані про типові для зрілого віку психосоціальні конфлікти наводить Е. Еріксон («Дорослість», 1978; «Повний життєвий цикл», 1982). У 1980-их роках дослідження дорослості та старості були проведені Б. Ньюгартен, яка була одним із співавторів теорії дисоціалізації людей похилого віку (60-ті рр. XX ст.), запровадила поняття ейджизму (1970), яке стосується зневажливого ставлення до людей похилого віку, а також звернула увагу наукової спільноти на «розмивання» традиційних уявлень про вікові періоди життя людини. Таким чином, наприкінці 70-их років XX ст. був охоплений весь віковий діапазон психічного розвитку людини, крім пренатального періоду, дослідження якого з'явилися наприкінці XX – на початку XXI ст. Психологам удалося усвідомити особливості всіх вікових періодів саме у віковому аспекті, на відміну від традиційного генезисного. Це створило умови для остаточного оформлення вікової психології як практичної галузі знань.

Висновки. Шлях становлення вікової психології як самостійної галузі знань йшов від практики до теорії. Важливими кроками на цьому шляху були: поява вікових періодизацій життєвого шляху людини та удосконалення методичного інструментарію досліджень. Розвиток методології досліджень дав змогу уточнити та поглибити вивчення окремих фактів, пов'язаних з віковими змінами розвитку інтелекту, мовлення, мислення, пам'яті, емоцій, уваги, уяви, волі, гри тощо у дитинстві. Розширився віковий діапазон досліджень: поглибилось вивчення періоду дорослішання, почалось вивчення дорослості і старості, а згодом – пренатального періоду.

Накопичені факти вимагали їхнього осмислення і систематизації, що призвело до появи теоретичних концепцій онтогенезу психіки. Водночас з виникненням теоретичних концепцій категоріальний апарат психології поповнився новими принципово важли-

вими для вікової психології поняттями. Розпочавши свій шлях у другій половині XIX ст., вікова психологія під впливом практики, насамперед педагогічної, у 70-их роках XX ст. остаточно оформилась у самостійну галузь знань з потужним теоретичним підґрунтям і категоріальним апаратом.

Список використаної літератури

1. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. 9-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 940 с.
2. Моргун В.Ф., Ткачева Н.Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. Москва, 1981. 84 с.
3. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Академвидав, 2009. С. 39–71.
4. Поліщук В.М. Вікова періодизація та вікова класифікація. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки.* 2017. Вип. 1. Т. 2. С. 103–108.
5. Становлення психологічної думки в Україні : провідні ідеї та історія розвитку : колективна монографія / за ред. В.В. Турбан. Київ–Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.
6. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1982. 656 с.
7. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : вибрані твори. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1986. 480 с.
8. Прейер В. Душа ребенка. Санкт-Петербург, 1891. 207 с.
9. Каптерев П.Ф. О наблюдениях над детьми. *Возрастная психология : Детство, отрочество, юность / сост. и науч. ред. В.С. Мухина, А.А. Хвостов.* Москва : Издательский центр «Академия», 2001. С. 106–111.
10. Выготский Л.С. Проблема возраста. *Собр. соч. в 6 т. Т. 4.* Москва : Педагогика, 1984. С. 244–268.
11. Bandura A. A social cognitive theory of action. *Recent advances in social psychology : An international perspective / J. Forgas & M. Innes (Eds.).* North Holland : Elsevier, 1989. P. 127–138.
12. Erikson E. *The Life Cycle Completed.* New York, 1982. 144 p.

FROM PRACTICE TO THEORY: THE WAY TO BECOME AN AGE-RELATED PSYCHOLOGY AS INDEPENDENT FIELD OF KNOWLEDGE

Tetiana Partyko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: partyko_tet@yahoo.com*

In this article we analyzed the influence of pedagogical practice and psychological theory on the way to become an age-related psychology as independent field of knowledge. It has been shown that age-related periodizations were the impetus for reflecting on the age-specificity of the human inner world. The first periodization contributed to the awareness of the basic tasks of the person in connection with their age, and, in the subsequent, attention was paid to the alignment of the natural abilities of children and youth to the requirements of education, and finally, at the heart of periodization, was laid essential psychological characteristics that determine the vector of mental development at each stages of age.

It has been highlighted the role of diary observations in the formation of age-related psychology. It has been noted that diaries are a valuable source of information not only about childhood, but also about adulthood, as they provide modern researchers with a unique opportunity to learn about child-parent re-

relationships of different cohorts. It has been shown that the intensive development of mass education and the growing demands of pedagogical practice stimulated the study of age characteristics of students. The key to the development of age-related psychology as an independent field of knowledge was the path from the analysis of individual facts to their generalisation and the emergence of a large number of theoretical concepts of ontogeny of the psyche, which tried to explain the essence of human mental development from different points of view and taking into account the age of a person.

It has been learned the role of methodological tools of research in the formation of age-related psychology: observation enhancement, introduction of experiments and tests, longitudinal method and cross-sectional method. The development of research methodology allows us to refine and deepen the study of particular facts related to age changes in the development of intelligence, speech, thinking, memory, emotions, attention, imagination, will, play, etc. in childhood. It became possible to identify essential originality of each period of life with the expansion of the age range of research (deepening knowledge about adulthood, the beginning of studying age changes in adulthood and old age).

It has been shown that age-related psychology as a field of knowledge has moved from a normative discipline that focused on describing how a child behaves, to a discipline that looks for causes and conditions of behaviour and consequences of a particular type of development. It has been concluded that age-related psychology began its journey in the second half of the 19th century and established as an independent practical field of knowledge in the late 70's of the twentieth century when the entire age range of human mental development was covered.

Key words: age-related psychology, history of formation, pedagogical practice, theoretical concepts, age-old periodization.